

**BUXORO DAVLAT
PEDAGOGIKA
INSTITUTI**

**BUXORO DAVLAT PEDAGOGIKA
INSTITUTI**

TA'LIM TRANSFORMATSIYASI

ILMIY – METODIK JURNAL

No. 2

OILA VA MAKTAB HAMKORLIGIDA NUTQIDA NUQSONI BOR BOLALARNI IJTIMOIIY REABILITATSIYA QILISH MEKANIZMLARI

Choriyeva Hilola Avaz qizi,

Buxoro davlat pedagogika instituti psixologiya yoʻnalishi magistranti

hilolachoriyeva78@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur ilmiy maqolada nutqida nuqsoni mavjud boʻlgan bolalarni oila va maktab hamkorligi asosida ijtimoiy rehabilitatsiya qilishning pedagogik, psixologik va ijtimoiy mexanizmlari ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqot davomida inklyuziv taʼlim sharoitida bolalarning ijtimoiy moslashuvi, kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirish, logopedik yondashuvlarning samaradorligi hamda ota-onalar bilan pedagoglar oʻrtasidagi hamkorlikning ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, nutqida nuqsoni mavjud bolalarni jamiyatga moslashtirishning innovatsion usullari va amaliy mexanizmlari ishlab chiqilgan.

Kalit soʻzlar: nutq nuqsoni, ijtimoiy rehabilitatsiya, inklyuziv taʼlim, logopediya, oila, maktab, pedagogik hamkorlik, kommunikativ kompetensiya, psixologik qoʻllab-quvvatlash.

МЕХАНИЗМЫ СОЦИАЛЬНОЙ РЕАБИЛИТАЦИИ ДЕТЕЙ С НАРУШЕНИЯМИ РЕЧИ В УСЛОВИЯХ СОТРУДНИЧЕСТВА СЕМЬИ И ШКОЛЫ

Чориева Хилола Аваз кизи,

магистрант направления психологии

Бухарского государственного педагогического института

E-mail: hilolachoriyeva78@gmail.com.

Аннотация. В данной научной статье научно проанализированы педагогические, психологические и социальные механизмы социальной реабилитации детей с нарушениями речи на основе сотрудничества семьи и школы. В ходе исследования освещены вопросы социальной адаптации детей в условиях инклюзивного образования, развития коммуникативных компетенций, эффективности логопедических подходов, а также значение взаимодействия родителей и педагогов. Кроме того, разработаны инновационные методы и практические механизмы интеграции детей с речевыми нарушениями в общество.

Ключевые слова: речевые нарушения, социальная реабилитация, инклюзивное образование, логопедия, семья, школа, педагогическое сотрудничество, коммуникативная компетенция, психологическая поддержка.

MECHANISMS OF SOCIAL REHABILITATION OF CHILDREN WITH SPEECH IMPAIRMENTS THROUGH FAMILY AND SCHOOL COOPERATION

Choriyeva Hilola Avaz qizi,

Master's Student in Psychology

Bukhara State Pedagogical Institute

E-mail: hilolachoriyeva78@gmail.com

Abstract: This scientific article analyzes the pedagogical, psychological, and social mechanisms of social rehabilitation of children with speech impairments through family and school cooperation. The study highlights the issues of children's social adaptation in inclusive education, the development of communicative competencies, the effectiveness of speech therapy approaches, and the importance of collaboration between parents and teachers. In addition, innovative methods and practical mechanisms for integrating children with speech disorders into society have been developed.

Keywords: speech impairment, social rehabilitation, inclusive education, speech therapy, family, school, pedagogical cooperation, communicative competence, psychological support.

Kirish. Bugungi globallashuv jarayonida jamiyat taraqqiyotining muhim koʻrsatkichlaridan biri inson kapitalining rivojlanganlik darajasi hisoblanadi. Ayniqsa, imkoniyati cheklangan bolalarni ijtimoiy hayotga moslashtirish va ularning jamiyatdagi faol ishtirokini taʼminlash davlat siyosatining ustuvor yoʻnalishlaridan biri sifatida qaralmoqda. Nutqida nuqsoni mavjud bolalar bilan ishlash masalasi esa defektologiya, logopediya, pedagogika va psixologiya fanlarining dolzarb muammolaridan biri boʻlib qolmoqda.

Nutq insonning ijtimoiylashuvini taʼminlovchi asosiy vosita hisoblanadi. Nutq faoliyatidagi

buzilishlar bolaning emotsional holati, psixik rivojlanishi, muloqotga kirishishi va ta’lim jarayonidagi muvaffaqiyatiga salbiy ta’sir ko’rsatadi. Shu sababli nutqida nuqsoni mavjud bolalarni ijtimoiy reabilitatsiya qilishda faqat logopedik mashg’ulotlar emas, balki oila va maktabning uzviy hamkorligi ham muhim ahamiyat kasb etadi. O‘zbekiston Respublikasida inklyuziv ta’limni rivojlantirishga qaratilgan qator normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilinib, alohida ta’lim ehtiyojiga ega bo‘lgan bolalarni qo‘llab-quvvatlash tizimi takomillashtirilmoqda. Xususan, “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun, “Nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari to‘g‘risida”gi Qonun hamda inklyuziv ta’lim konsepsiyasi mazkur yo‘nalishda muhim huquqiy asos bo‘lib xizmat qilmoqda[1]. Mazkur maqolaning maqsadi nutqida nuqsoni mavjud bolalarni oila va maktab hamkorligi asosida ijtimoiy reabilitatsiya qilish mexanizmlarini ilmiy asosda tahlil qilish hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Bugungi kunda jamiyatda inklyuziv ta’lim tizimini rivojlantirish va alohida ta’lim ehtiyojiga ega bo‘lgan bolalarni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash masalasi dolzarb pedagogik muammolardan biri sifatida e’tirof etilmoqda. Ayniqsa, nutqida nuqsoni mavjud bolalarning ijtimoiy hayotga moslashuvi, kommunikativ faolligini rivojlantirish hamda ularning jamiyatdagi o‘rnini mustahkamlash muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi. Nutq faoliyati insonning bilish jarayonlari, ijtimoiy munosabatlari va shaxs sifatida shakllanishida asosiy vosita bo‘lib xizmat qiladi. Shu sababli nutqdagi kamchiliklar bolaning nafaqat ta’lim jarayoniga, balki uning psixologik holati va ijtimoiy faolligiga ham salbiy ta’sir ko’rsatadi. Nutqida nuqsoni mavjud bolalar ko‘pincha tengdoshlari bilan erkin muloqot qilishda qiyinchilikka duch keladilar. Natijada ularda o‘ziga ishonchsizlik, tortinchoqlik, ijtimoiy muhitdan chetlashish kabi holatlar yuzaga keladi. Bunday vaziyatda bolaning reabilitatsiya jarayoni faqat logopedik mashg’ulotlar bilan cheklanib qolmasligi, balki oila, maktab va jamiyatning hamkorlikdagi kompleks yondashuvini talab etadi. Chunki bolaning dastlabki ijtimoiy muhiti oila bo‘lsa, uning keyingi rivojlanish bosqichi ta’lim muassasasi bilan bevosita bog‘liqdir. Oila va maktab o‘rtasidagi samarali hamkorlik bolaning nutqiy rivojlanishida muhim omil hisoblanadi. Ota-onalarning pedagogik savodxonligi, o‘qituvchi va logopedlarning kasbiy kompetensiyasi hamda psixologik qo‘llab-quvvatlash tizimining to‘g‘ri tashkil etilishi ijtimoiy reabilitatsiya samaradorligini oshiradi. Shu nuqtai nazardan, nutqida nuqsoni mavjud bolalarni ijtimoiy reabilitatsiya qilishning zamonaviy mexanizmlarini ilmiy asosda tadqiq etish va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish bugungi kunning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

Adabiyotlar tahlili. Nutqida nuqsoni mavjud bolalarni ijtimoiy reabilitatsiya qilish masalasi maxsus pedagogika, logopediya, psixologiya hamda inklyuziv ta’lim yo‘nalishlarida keng tadqiq etilgan ilmiy muammolardan biri hisoblanadi. Mazkur yo‘nalishda olib borilgan ilmiy tadqiqotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, bolaning nutqiy rivojlanishi uning shaxs sifatida shakllanishi, kommunikativ faoliyati va jamiyatga moslashuvi bilan uzviy bog‘liqdir. Rus logopediya maktabining yetuk namoyandalaridan biri R.E. Levina nutq buzilishlarini o‘rganishda psixolingvistik yondashuvni ilgari surgan. Olimaning ilmiy qarashlariga ko‘ra, nutq nuqsonlari faqat talaffuzdagi kamchilik bilan chegaralanmay, balki bolaning umumiy psixik rivojlanishiga ham ta’sir ko‘rsatadi. Levina nutq faoliyatining fonetik, leksik va grammatik komponentlari o‘zaro bog‘liq holda rivojlanishini asoslab bergan[2]. Ushbu yondashuv zamonaviy logopedik korreksiya ishlarining metodologik asosini tashkil etadi. A.R. Luriya tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda esa nutqning neyropsixologik asoslari chuqur tahlil qilingan. Olim nutq faoliyati bosh miya faoliyati bilan chambarchas bog‘liq ekanligini ilmiy jihatdan asoslab, nutqdagi buzilishlarning bolaning tafakkur jarayoniga ta’sirini ko‘rsatib bergan[3]. Luriyaning ilmiy ishlari nutqida nuqsoni mavjud bolalarni psixologik qo‘llab-quvvatlashning nazariy asoslarini shakllantirishda muhim manba bo‘lib xizmat qiladi. T.A. Vlasova va M.S. Pevznerlarning ilmiy izlanishlarida rivojlanishida nuqsoni mavjud bolalarning psixologik-pedagogik xususiyatlari yoritilgan. Mualliflar bunday bolalarda emotsional beqarorlik, ijtimoiy moslashuvning sustligi va kommunikativ qiyinchiliklar kuzatilishini ta’kidlaydilar[4]. Tadqiqotchilar reabilitatsiya jarayonida oilaviy muhitning ahamiyatiga alohida urg‘u beradilar. O‘zbek olimlaridan L.R. Mo‘minova maxsus pedagogika yo‘nalishida olib borgan ilmiy tadqiqotlarida alohida ta’lim ehtiyojiga ega bo‘lgan bolalarni ijtimoiylashtirish masalalarini tahlil qilgan. Muallif inklyuziv ta’lim sharoitida pedagogik yondashuvlarni takomillashtirish va individual ta’lim strategiyalarini ishlab chiqish zarurligini qayd etgan[5]. Bu qarashlar nutqida nuqsoni mavjud bolalarni umumta’lim muhitiga integratsiya qilishda muhim nazariy asos hisoblanadi. R.Sh. Shomaxmudovanning ilmiy ishlarida inklyuziv ta’lim texnologiyalarining pedagogik imkoniyatlari yoritilgan. Tadqiqotchi inklyuziv ta’limning asosiy vazifasi barcha bolalar uchun teng imkoniyat yaratishdan iborat ekanligini ta’kidlaydi[6]. Muallifning fikricha, pedagog va ota-onalar hamkorligi ijtimoiy reabilitatsiyaning

samaradorligini oshiruvchi asosiy omillardan biridir. G.A. Volkova logopedik ishlar metodikasiga bag'ishlangan tadqiqotlarida korreksion mashg'ulotlarning tizimliliigi va bosqichma-bosqich tashkil etilishi muhimligini asoslab bergan [7]. Olim logopedik mashg'ulotlarda individual yondashuvni qo'llash nutq nuqsonlarini bartaraf etishda yuqori natija berishini qayd etadi. Xalqaro tashkilotlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar ham mazkur masalaning dolzarbligini tasdiqlaydi. UNESCO tomonidan ishlab chiqilgan inklyuziv ta'lim konsepsiyasida alohida ehtiyojli bolalarni jamiyatga moslashtirishda oila, maktab va jamiyat hamkorligini kuchaytirish zarurligi ko'rsatib o'tilgan [8]. Shuningdek, American Speech-Language-Hearing Association tashkiloti tomonidan ishlab chiqilgan metodik tavsiyalarda nutq buzilishlarini barvaqt aniqlash va kompleks reabilitatsiya tizimini joriy etish muhimligi ta'kidlangan. Tahlil qilingan ilmiy manbalar shuni ko'rsatadiki, nutqida nuqsoni mavjud bolalarni ijtimoiy reabilitatsiya qilish ko'p tarmoqli yondashuvni talab qiladi. Mazkur jarayonda logopedik korreksiya, psixologik qo'llab-quvvatlash, pedagogik integratsiya va oilaviy hamkorlik o'zaro uzviy bog'liq holda amalga oshirilgandagina samarali natijalarga erishish mumkin.

Metodologiya. Tadqiqot jarayonida nutqida nuqsoni mavjud bolalarni oila va maktab hamkorligi asosida ijtimoiy reabilitatsiya qilishning pedagogik hamda psixologik mexanizmlarini o'rganishga qaratilgan kompleks metodologik yondashuvdan foydalanildi. Tadqiqotning ilmiy asoslanganligini ta'minlash maqsadida nazariy va empirik metodlarning o'zaro uyg'unligi ta'minlandi. Tadqiqot davomida pedagogik kuzatish, qiyosiy tahlil, anketa, suhbat, psixologik diagnostika hamda ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish metodlaridan foydalanildi. Ushbu metodlar orqali nutqida nuqsoni mavjud bolalarning ijtimoiylashuv darajasi, kommunikativ faolligi, psixologik holati hamda oila va maktab hamkorligining samaradorligi o'rganildi. Pedagogik kuzatish metodi yordamida bolalarning ta'lim jarayonidagi ishtiroki, tengdoshlari bilan muloqot qilish xususiyatlari, emotsional reaksiyalari va jamoaga moslashuv darajasi tahlil qilindi. Kuzatishlar umumta'lim maktablari va maxsus ta'lim muassasalarida tashkil etilib, bolaning tabiiy muhitdagi xulq-atvorini o'rganishga alohida e'tibor qaratildi. Qiyosiy tahlil metodi asosida inklyuziv ta'lim sharoitida tahsil olayotgan bolalar hamda maxsus ta'lim muassasalaridagi bolalarning ijtimoiylashuv ko'rsatkichlari o'zaro solishtirildi. Mazkur tahlil orqali turli pedagogik yondashuvlarning samaradorligi va reabilitatsion faoliyatning natijadorlik darajasi aniqlashtirildi. Anketa va suhbat metodlari ota-onalar, pedagoglar, psixologlar hamda logopedlar bilan olib borildi. Suhbatlar davomida bolalarning oiladagi psixologik muhiti, ota-onalarning pedagogik savodxonligi, logopedik mashg'ulotlarga munosabati hamda pedagoglarning inklyuziv kompetensiyasi o'rganildi. Olingan ma'lumotlar nutqida nuqsoni mavjud bolalarni ijtimoiy reabilitatsiya qilish jarayonidagi mavjud muammolarni aniqlash imkonini berdi.

Psixologik diagnostika metodlari yordamida bolalarning emotsional holati, kommunikativ ehtiyojlari, o'ziga bo'lgan ishonch darajasi va ijtimoiy moslashuv ko'rsatkichlari baholandi. Diagnostik jarayonda yosh va individual xususiyatlar hisobga olinib, natijalar pedagogik kuzatish ma'lumotlari bilan o'zaro solishtirildi. Tadqiqotning nazariy asosini logopediya, maxsus pedagogika, defektologiya va inklyuziv ta'lim bo'yicha mahalliy hamda xorijiy olimlarning ilmiy qarashlari tashkil etdi. Xususan, R.E. Levina, A.R. Luriya, T.A. Vlasova, M.S. Pevzner, G.A. Volkova kabi olimlarning nutq buzilishlari va korreksion pedagogikaga oid ilmiy ishlari metodologik asos sifatida foydalanildi.

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasida inklyuziv ta'limni rivojlantirishga oid normativ-huquqiy hujjatlar ham tadqiqotning muhim nazariy manbasi bo'lib xizmat qildi. Tadqiqot davomida nutqida nuqsoni mavjud bolalarning ijtimoiylashuviga ta'sir qiluvchi asosiy omillar sifatida oiladagi psixologik muhit, pedagoglarning kommunikativ madaniyati, logopedik korreksiya sifati va tengdoshlar bilan o'zaro munosabatlar tizimi tahlil qilindi. Olingan natijalar asosida ijtimoiy reabilitatsiya samaradorligini oshirishga qaratilgan amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi.

1. Nutq nuqsonlarining mohiyati va turlari. Nutq nuqsonlari – bu bolaning nutq apparati yoki markaziy nerv tizimidagi funksional va organik buzilishlar natijasida yuzaga keladigan kommunikativ kamchiliklardir. Nutq buzilishlari bolaning fonetik, leksik, grammatik va semantik rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Logopediya fanida nutq nuqsonlari quyidagi asosiy turlarga ajratiladi:

- Fonematik buzilishlar;
- Fonetik nuqsonlar;
- Dizartriya;
- Alaliya;

- Afaziya;
- Dislaliya;
- Rinolaliya;
- Duduqlanish.

Har bir nutq nuqsonining o‘ziga xos psixologik va pedagogik xususiyatlari mavjud. Masalan, duduqlanish bolaning emotsional holatiga kuchli ta’sir ko‘rsatib, uning tengdoshlari bilan erkin muloqot qilishiga to‘sqinlik qiladi. Dislaliya esa tovush talaffuzidagi kamchiliklar orqali kommunikativ noqulayliklarni yuzaga keltiradi. Nutq nuqsonlarining kelib chiqishiga biologik, psixologik va ijtimoiy omillar sabab bo‘ladi. Homiladorlik davridagi patologiyalar, tug‘ruq jarayonidagi asoratlar, markaziy nerv tizimi shikastlanishlari, oiladagi nosog‘lom muhit va pedagogik qarovsizlik ushbu muammoning asosiy sabablaridan hisoblanadi.

2. Nutqida nuqsoni bor bolalarning psixologik xususiyatlari. Nutqida nuqsoni mavjud bolalar ko‘pincha psixologik qiyinchiliklarga duch keladilar. Ularning o‘ziga bo‘lgan ishonchi pasayadi, muloqotdan qochish holatlari kuzatiladi, ijtimoiy faollik darajasi sustlashadi. Bunday bolalarda emotsional beqarorlik, tortinchoqlik va agressivlik kabi holatlar uchrashi mumkin. Psixologlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, nutq nuqsoni bolaning kognitiv rivojlanishiga ham ta’sir qiladi. Ayniqsa, eshitib idrok etish, diqqatni jamlash va tafakkur jarayonlarida muayyan qiyinchiliklar kuzatiladi.

Nutq nuqsoni mavjud bolalarni ijtimoiylashtirish jarayonida psixologik qo‘llab-quvvatlash muhim o‘rin tutadi. Oila a‘zolarining mehr-muhabbati, pedagoglarning tolerant yondashuvi va tengdoshlar bilan ijobiy munosabatlar bolaning psixologik holatini barqarorlashtirishga xizmat qiladi. Bolaning psixologik rivojlanishida kommunikativ faoliyat yetakchi omil hisoblanadi. Shu bois nutqdagi nuqsonlarni bartaraf etish bilan bir qatorda, bolani ijtimoiy faoliyatga jalb etish ham muhim ahamiyat kasb etadi.

3. Oila va maktab hamkorligining pedagogik asoslari. Nutqida nuqsoni mavjud bolalarni rehabilitatsiya qilishda oila va maktabning o‘zaro hamkorligi hal qiluvchi omillardan biridir. Chunki bola hayotining asosiy qismi aynan oila va ta’lim muassasasida kechadi. Ushbu ikki institutning uzviy hamkorligi natijasida bolaning rivojlanishida ijobiy natijalarga erishish mumkin.

Pedagogik hamkorlik quyidagi tamoyillarga asoslanadi:

- insonparvarlik;
- individual yondashuv;
- uzluksizlik;
- tizimlilik;
- ijtimoiy moslashtirish;
- hamkorlik va sheriklik.

Ota-onalar boladagi nutq nuqsonining xususiyatlari haqida yetarli bilimga ega bo‘lishlari lozim. Shu maqsadda maktablarda logoped, psixolog va sinf rahbarlari tomonidan seminar-treninglar tashkil etilishi muhimdir. Maktab pedagoglari esa inklyuziv ta’lim metodikasini chuqur egallagan bo‘lishlari kerak. Chunki noto‘g‘ri pedagogik yondashuv bolaning psixologik holatiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

4. Nutqida nuqsoni bor bolalarni ijtimoiy rehabilitatsiya qilish mexanizmlari. Ijtimoiy rehabilitatsiya – bu bolaning jamiyatga moslashuvi, mustaqil hayotga tayyorlanishi va ijtimoiy faoliyatda ishtirokini ta’minlashga qaratilgan kompleks pedagogik hamda psixologik jarayondir. Nutqida nuqsoni mavjud bolalarni ijtimoiy rehabilitatsiya qilish quyidagi mexanizmlar asosida amalga oshiriladi:

a) Diagnostik mexanizm- Bolaning nutqiy, psixologik va ijtimoiy rivojlanish darajasi maxsus diagnostika asosida aniqlanadi. Diagnostika natijalariga ko‘ra individual rehabilitatsion dastur ishlab chiqiladi.

b) Korreksion-logopedik mexanizm- Logopedik mashg‘ulotlar orqali tovush talaffuzi, fonematik eshituv, lug‘at boyligi va grammatik nutq rivojlantiriladi. Mashg‘ulotlar individual hamda guruh shaklida olib boriladi.

c) Psixologik qo‘llab-quvvatlash mexanizmi- Psixolog tomonidan bolaning emotsional holati barqarorlashtiriladi. Stress, qo‘rquv va kommunikativ to‘siqlarni bartaraf etishga qaratilgan treninglar tashkil qilinadi.

d) Pedagogik integratsiya mexanizmi- Bola umumta’lim muhitiga bosqichma-bosqich moslashtiriladi. Pedagoglar tomonidan differensial yondashuv qo‘llanilib, individual ta’lim trayektoriyasi ishlab chiqiladi.

e) Ijtimoiy moslashtirish mexanizmi- Bolaning jamoa bilan muloqot qilish ko‘nikmalari rivojlantiriladi.

Turli madaniy-ma'rifiy tadbirlar, rolli o'yinlar va jamoaviy mashg'ulotlar tashkil etiladi.

f) *Oilaviy qo'llab-quvvatlash mexanizmi*-Ota-onalar pedagogik va psixologik bilimlar bilan qurollantiriladi. Uy sharoitida logopedik mashqlarni davom ettirish tavsiya etiladi.

Xorijiy tajribalar tahlili. Rivojlangan davlatlarda nutqida nuqsoni mavjud bolalarni ijtimoiy reabilitatsiya qilish bo'yicha samarali tizim shakllangan. Masalan, AQSHda "Individual Education Program" dasturi asosida har bir bola uchun individual rivojlantirish rejasi ishlab chiqiladi. Finlyandiya ta'lim tizimida esa inklyuziv yondashuv ustuvor hisoblanib, maxsus ehtiyojli bolalar umumiy ta'lim muhitida o'qitiladi. Pedagoglar, psixologlar va logopedlar yagona jamoa sifatida faoliyat olib boradilar. Yaponiyada nutqida nuqsoni mavjud bolalarni reabilitatsiya qilishda oilaviy terapiya usullariga alohida e'tibor qaratiladi. Ota-onalar logopedik mashg'ulotlarning faol ishtirokchisiga aylantiriladi. Rossiya tajribasida esa korreksion pedagogika va defektologik xizmatlar tizimi keng rivojlangan bo'lib, logopedik markazlar orqali kompleks yordam ko'rsatiladi. Mazkur tajribalar O'zbekistonda ham ijtimoiy reabilitatsiya tizimini takomillashtirish uchun muhim metodik asos bo'lib xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalari va tahlili. Tadqiqot jarayonida nutqida nuqsoni mavjud bolalarni ijtimoiy reabilitatsiya qilishda oila va maktab hamkorligining samaradorligi amaliy jihatdan tahlil qilindi. Kuzatuvlar, suhbatlar, pedagogik monitoring hamda psixologik diagnostika natijalari shuni ko'rsatdiki, kompleks yondashuv asosida tashkil etilgan reabilitatsion faoliyat bolalarning nutqiy, psixologik va ijtimoiy rivojlanishida sezilarli ijobiy o'zgarishlarni yuzaga keltirdi. Tadqiqot davomida oila va maktab hamkorligi asosida olib borilgan reabilitatsion ishlar natijasida quyidagi ijobiy holatlar aniqlandi:

- bolalarning kommunikativ faolligi oshdi;
- tengdoshlar bilan muloqot qilish ko'nikmalari rivojlandi;
- o'ziga bo'lgan ishonch mustahkamlandi;
- darslardagi ishtirok faolligi ortdi;
- emotsional holat barqarorlashdi. Kuzatuv natijalariga ko'ra, logopedik mashg'ulotlar muntazam tashkil etilgan hamda ota-onalar faol jalb qilingan bolalarda nutqiy faollikning tezroq rivojlanishi kuzatildi.

Ayniqsa, individual va guruhli mashg'ulotlarning uyg'un holda olib borilishi bolalarning erkin muloqotga kirishishiga ijobiy ta'sir ko'rsatdi. Rolli o'yinlar, dialogik mashqlar va jamoaviy faoliyatlar orqali bolalarda ijtimoiy moslashuv ko'nikmalari shakllandi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, oiladagi sog'lom psixologik muhit bolaning reabilitatsiya jarayoniga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ota-onalarning bolaga nisbatan qo'llab-quvvatlovchi munosabati, uning yutuqlarini rag'batlantirishi hamda logoped tavsiyalariga amal qilishi korreksion ishlarning samaradorligini oshirdi. Uy sharoitida logopedik mashqlarni muntazam davom ettirish natijasida tovush talaffuzidagi kamchiliklar kamaygani, lug'at boyligi ortgani va grammatik nutqning rivojlangani kuzatildi. Shuningdek, ota-onalar bilan olib borilgan psixologik-pedagogik treninglar ularning farzandiga bo'lgan munosabatini ijobiy tomonga o'zgartirdi. Tadqiqot boshida ayrim ota-onalarda boladagi nuqsonni yashirish yoki unga nisbatan ortiqcha talab qo'yish holatlari kuzatilgan bo'lsa, treninglardan so'ng ular bolaning individual imkoniyatlarini to'g'ri baholashni o'rgandilar. Bu esa oiladagi emotsional zo'riqishning kamayishiga xizmat qildi.

Pedagoglarning inklyuziv kompetensiyasi yuqori bo'lgan ta'lim muassasalarida bolalarning ijtimoiylashuv darajasi ancha samarali kechgani aniqlandi. Bunday maktablarda o'qituvchilar differensial yondashuvdan foydalangan holda bolalarning individual ehtiyojlarini hisobga oldilar. Natijada nutqida nuqsoni mavjud o'quvchilarning dars jarayonidagi faolligi ortib, ular tengdoshlari bilan faol hamkorlik qila boshladilar. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, inklyuziv muhitda tashkil etilgan ta'lim jarayoni bolalarning ijtimoiy moslashuviga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Jamoaviy mashg'ulotlar va tengdoshlar bilan hamkorlik faoliyati bolalardagi tortinchoqlikni kamaytirib, kommunikativ to'siqlarni bartaraf etdi. Ayniqsa, pedagoglarning rag'batlantiruvchi va tolerant munosabati bolaning o'ziga bo'lgan ishonchini mustahkamlashda muhim omil bo'ldi. Psixologik diagnostika natijalariga ko'ra, reabilitatsion ishlardan so'ng bolalarning emotsional holatida sezilarli ijobiy o'zgarishlar kuzatildi. Ularda xavotir darajasi pasayib, ijtimoiy faollik va motivatsiya oshdi. Ayrim bolalarda dastlab kuzatilgan muloqotdan qochish holatlari bosqichma-bosqich kamaydi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, nutqida nuqsoni mavjud bolalarni ijtimoiy reabilitatsiya qilishda faqat logopedik yondashuv yetarli emas. Ushbu jarayon pedagogik, psixologik va oilaviy hamkorlik asosida kompleks tarzda tashkil etilgandagina samarali natija beradi. Shu bois reabilitatsiya tizimida oila, maktab, logoped va psixologlarning o'zaro hamkorligini mustahkamlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari. Nutqida nuqsoni mavjud bolalarni ijtimoiy reabilitatsiya qilish jarayonida qator muammolar mavjud:

- malakali logoped va defektologlar yetishmasligi;
- ota-onalarning pedagogik savodxonligi pastligi;
- inklyuziv ta'lim infratuzilmasining yetarli emasligi;
- jamiyatda stereotiplarning mavjudligi;
- metodik ta'minotning cheklanganligi.

Mazkur muammolarni bartaraf etish uchun quyidagi choralarni amalga oshirish maqsadga muvofiq:

- Pedagog va logopedlar malakasini oshirish;
- Ota-onalar uchun maxsus treninglar tashkil etish;
- Inklyuziv ta'lim markazlarini ko'paytirish;
- Zamonaviy logopedik texnologiyalarni joriy etish;
- Ijtimoiy targ'ibot ishlarini kuchaytirish.

Xulosa. Nutqida nuqsoni mavjud bolalarni ijtimoiy reabilitatsiya qilish murakkab, uzluksiz va ko'p bosqichli pedagogik-psixologik jarayon hisoblanadi. Mazkur jarayon bolaning nafaqat nutqiy rivojlanishini, balki uning shaxs sifatida shakllanishi, jamiyatga moslashuvi, kommunikativ faolligi va emotsional barqarorligini ta'minlashga ham xizmat qiladi. Shu sababli reabilitatsiya ishlari faqat logopedik korreksiya bilan cheklanib qolmasdan, kompleks yondashuv asosida tashkil etilishi muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, oila va maktabning uzviy hamkorligi nutqida nuqsoni mavjud bolalarni ijtimoiylashtirishning eng muhim omillaridan biridir. Ota-onalar, pedagoglar, psixologlar hamda logopedlarning yagona maqsad asosida hamkorlikda faoliyat yuritishi bolaning kommunikativ imkoniyatlarini kengaytiradi, o'ziga bo'lgan ishonchini mustahkamlaydi va uning ijtimoiy muhitga moslashuv jarayonini tezlashtiradi. Ayniqsa, oiladagi sog'lom psixologik muhit va pedagoglarning tolerant yondashuvi bolaning emotsional holatini barqarorlashtirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Maqolada tahlil qilingan ilmiy manbalar va amaliy kuzatuvlar natijasida nutqida nuqsoni mavjud bolalarni reabilitatsiya qilishda individual yondashuv alohida ahamiyatga ega ekanligi aniqlandi. Har bir bolaning psixologik, fiziologik va kommunikativ imkoniyatlarini hisobga olgan holda tashkil etilgan korreksion faoliyat yuqori samaradorlikni ta'minlaydi. Shu bilan birga, psixologik qo'llab-quvvatlash, differensial pedagogik yondashuv va inklyuziv ta'lim texnologiyalaridan foydalanish reabilitatsiya sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, logopedik mashg'ulotlarning muntazam olib borilishi, uy sharoitida mashqlarni davom ettirish va ota-onalarning faol ishtiroki bolaning nutqiy rivojlanishiga sezilarli ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek, jamoaviy faoliyatlar, rolli o'yinlar va kommunikativ treninglar bolalarning tengdoshlari bilan erkin muloqot qilish ko'nikmalarini rivojlantirishda samarali vosita sifatida namoyon bo'ldi. Bugungi kunda inklyuziv ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, pedagoglarning inklyuziv kompetensiyasini oshirish hamda maxsus pedagogik xizmatlar sifatini rivojlantirish dolzarb masalalardan biri bo'lib qolmoqda. Shu nuqtai nazardan, ta'lim muassasalarida zamonaviy logopedik texnologiyalarni keng joriy etish, raqamli pedagogik vositalardan foydalanish hamda oila bilan ishlashning innovatsion shakllarini rivojlantirish zarur. Kelgusida mazkur yo'nalishda olib boriladigan ilmiy tadqiqotlarda nutqida nuqsoni mavjud bolalarni ijtimoiy reabilitatsiya qilishning innovatsion mexanizmlarini ishlab chiqish, xalqaro tajribalarni milliy ta'lim tizimiga moslashtirish va multidisiplinar yondashuvni kuchaytirish muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi. Bu esa alohida ta'lim ehtiyojiga ega bo'lgan bolalarning jamiyatda munosib o'rin egallashi va ularning hayot sifatini yaxshilashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasining “Ta'lim to'g'risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020 – 45 b.
2. Levina R.E. Logopediya asoslari. – Moskva: Prosvesheniye, 2018 – 256 b.
3. Luriya A.R. Nutq va tafakkur psixologiyasi. – Moskva: Pedagogika, 2016 – 312 b.
4. Vlasova T.A., Pevzner M.S. Bolalar rivojlanishidagi nuqsonlar psixologiyasi. – Moskva, 2017 284 b.
5. Mo'minova L.R. Maxsus pedagogika. – Toshkent: O'qituvchi, 2021 – 198 b.
6. Shomaxmudova R.Sh. Inklyuziv ta'lim texnologiyalari. – Toshkent, 2022 – 174 b.
7. Volkova G.A. Logopedik ishlar metodikasi. – Sankt-Peterburg, 2019 -240 b.
8. UNESCO Inclusive Education Guidelines. – Paris, 2020 - 96 p.

MUNDARIJA

PEDAGOGIKA , PSIXOLOGIYA VA METODIKA

Kurbanova Nasiba Usmonovna , The impact of artificial intelligence on the development of reading culture: A theoretical and empirical analysis	4
Mahmudova Zulfizar Eson Qizi , Maktabgacha ta'limda emotsional intellektni rivojlantirishning pedagogik ahamiyati	9
Sultonova Gulasal Shodmonovna , Xalq pedagogikasi vositalarining etno-estetik tarbiyadagi o'rni va ahamiyati	13
Azimova Dilnoza Orifovna , Umumiy o'rta ta'lim maktablarida matematikani kasbga yo'naltirib o'qitishda loyihaga asoslangan ta'limning samarali jihatlari	22
Rajabova Gulchexra Salomovna, Muzaffarova Dilshoda Mehriddin qizi , Elektron kutubxona tushunchasi va uning axborot tizimidagi o'rni	23
Tosheva N.T, Muhammadova M.F , Zamonaviy ta'lim muhitida madaniyatlararo munosabatlar uyg'unligi va taraqqiyot tendensiyalari	26
Raxmatullayeva Feruzabonu, Akramova Maftunabonu , Musiqa ta'limida xor ijrochiligini tashkil etishning maktab sharoitiga moslashtirilgan amaliy tizimi	31
Рузиева Наргиза Омонжоновна , Педагогические идеи и реформы Мирзо Улугбека в эпоху Темуридов	36
Nazarova Aziza Sohib qizi , Maktabgacha yoshdagi bolalarda tabiat bilan tanishtirishning zamonaviy metodlari	39
Maxmudova Ruxsora Navro'z qizi , Ekologik tarbiya tushunchasining evolyutsion rivojlanishi va zamonaviy pedagogik talqinlari	43
Nadirxanova Nilufar Alesherovna , Talabalarning kreativ kompetentligini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish	49
Umedov Shaxzod , Tasviriy san'at darslarida raqamli texnologiyadan foydalanish orqali talabalarning ijodiy qobiliyatini rivojlantirish metodikasi	54
Omonov Qavmiddin Karimovich , Muhandislik grafikasini o'qitishda interaktiv usullardan foydalanish muammolari	57
Abdullayeva Dilrabo Baxtiyor qizi , Zo'ravonlikka duch kelgan o'smirlarning emotsional regulyatsiyasini rivojlantirishning psixologik mexanizmlari	63
Aslonova Emma Sergeyevna , Pedagog kadrlarning ekologik kompetensiyani rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari	68
Barnoyeva Sevara Uchqun qizi , Bo'lajak o'qituvchilarning ijodiy qobiliyatlarini tabaqalashtirilgan yondashuv asosida rivojlantirish: Ta'lim transformatsiyasi sharoitidagi muammo va yechimlar	73
Baxodirova Xalimabonu Baxodirovna , Raqamli ta'lim muhitida bo'lajak o'qituvchilarning kommunikativ kompetentligini rivojlantirishning pedagogik mexanizmlari	78
Qo'ldoshev Mexriddin Avezmurodovich , Ahmad Donishning "Navodir-ul vaqoe" asarida tarbiya, ilm va inson kamoloti masalalari	83
Choriyeva Hilola Avaz qizi , Oila va maktab hamkorligida nutqida nuqsoni bor bolalarni ijtimoiy rehabilitatsiya qilish mexanizmlari	87
D.I.Normatova , Maxsus kompetensiyalarni rivojlantirishda innovatsion ta'lim texnologiyalarining o'rni	94
Toshmatov Bobur Alisher o'g'li , O'smir yoshdagi o'quvchilarning intellektual salohiyatini rivojlantirishning maqsadi, vazifalari va tamoyillari	98
Egamberdiyev Murod Farxod o'g'li , Xorijiy va milliy tajribalar asosida boshlang'ich sinf tasviriy san'at darslarida inklyuziv ta'lim modelini shakllantirish	103
Egamova Gulnoza Istam qizi , Talabalarning ekologik tarbiyasini rivojlantirishning mavjud ahvoli va uni takomillashtirish yo'llari	111
Hakimova Nargiza Supxonovna, Qo'shshiyeva Dilnoza Sulaymon qizi , Boshlang'ich sinf o'quvchilarida tanqidiy fikrlash ko'nikmalarni rivojlantirish usullari	117
Hojiqurbonova Sevinch Sanjar qizi , Nozmunchoqning tarixi va madaniy ahamiyati	123
Ibadullayeva Shaxnoza Ilxamovna , Zamonaviy tasviriy san'at ta'limida sun'iy intellekt texnologiyalarining pedagogik imkoniyatlari	129